

ኤርትራ ካብ ፖለቲካዊ ናብ ብረታዊ ቃልሲ

መምህር ነጸረአብ አዛዚ

አብ ዝሓለፈ ክፋል፡ ብ10 ሓምለ 1960፡ ምቛም ተጋድሎ ሓርነት ኤርትራ፡ አብ ካይሮ ከምዝተኣወጀ ተገሊጹ ነይሩ። ብድሕሪዚ አብ ታሕሳስ 1960 እድሪስ መሓመድ አድም ምስ ኢብራሂም ሱልጣን ሓገዝ ንምሕታት ካብ ካይሮ ተበጊሶም፡ ናይ መጀመርታ ዲፕሎማሲያዊ ዑደት ናብ ንግስነት ስዑዲ ዓረብ ኣካየዱ። ካብ ንግስነት ስዑዲ ዓረብ ግን ብዘይካ “ናብ ሕቡራት ሃገራት ኬድኩም ጥርዑ” ዝብል ማዕዳ ዝረኽብዎ ነገር ኣይነበረን። ደኻዎም ንካይሮ ተመልሱ። አብ ካልኣይ እግሪ እድሪስ በይኑ ናብ ስዑዲ ዝገበሮ ዑደትውን ብዘይካ ምስ ዑስማን ሳልሕ ሳብ ተራኽቡ ብሓባር ክሰርሑ ምስምምዑ ካልእ ፋይዳ ኣይረኽበሉን። ብ20 ታሕሳስ 1960 እድሪስን ዑስማንን ናብ ሞቓድሾ ብምምራሕ

ምስ ቀዳማይ ሚኒስተር ዓብዱራሻድ ሻርማርክ ተራኽቡ። ሸዱሽተ ጠለባት ድማ ኣቕረቡሉ። ንሱ ድማ ኣብታ ሃገር ማሕበር ከቕሙ ስለዘፍቀደሎም፡ አብ ለካቲት 1961 “ማሕበር ምሕዝነት ኤርትራ-ሶማል” ብወግዒ ተመስሪቱ ዑስማን ሳልሕ ሳብ፡ ነቲ ማሕበር ከካይዶ ጀመረ። ኣብቲ ፈለማ፡ ዕላማ ናይዚ ሓምድ እድሪስ ዓዋተ ማሕበርዚ፡ ጉዳይ ኤርትራ ንምፍላጥ ምስ ኤምባሲታት ምርኻብ፡ መጽሔታትን ካልእ ጽሑፋትን ምዝርጋሕ ከምኡውን ዕድል አብ ዝተረኽበሉ ጎስጓጎት ምክያድ ነበረ። መንግስቲ ሶማል ብግደኡ፡ ኤርትራውያን ፖለቲከኛታት ናይ ሶማል ዲፕሎማሲያዊ ፓስፖርት ክሕዙ ኣፍቀደሎም። በዚ ዕድልዚ ተጠቐሙ፡ እድሪስ መሓመድ አድም ናብ ሃገራት ማእከላይ ምብራቕ ማለት ኩወየት፡ ባሕሪን፡ ሊባኖስን ሶርያን ዑደት ብምግባር ጉዳይ ኤርትራ ከረድእን ፖለቲካውን ወተሃደራውን ሓገዝ ክሓትትን እዚ እንተፈተነ ዘዕግብ መልሲ ከይረኽበ ደኻሙ ተመልሱ። ንእግረ መገዱ ነቲ ካብ 1921 ክሳብ 1927 ኣንጻር ፈረንሳ ሰውራ ዘካየደ ሞሮካዊ ልኡል ዓብደልከሪም ኣልቻታዊ ረኽቦ።

ንሱ ድማ፡ ንእድሪስ መሓመድ አድም “አብ ኤርትራ ቃልሲ ጀሚርኩም ብውሑዱ ወተሃደራዊ ነቕጣታት ክሳብ ዘየጥቃዕኩም ካብ ሃገራት ዓረብ ሓገዝ ኣይትጸበ” ክብል መዓዶ። በዚ ድማ አብ በረኻታት ኤርትራ ብምውጻእ ሰውራ ክጅምር ዝኸእል ብቐፅ ሰብ ክረኽቡ ነይሩዎም። ድሕሪ ብዙሕ ወረድ ደይብ ኣተኩሮኦም አብ ክልተ ሰባት ገበሩ - ሰይድና መሓመድ ሸኽ ዳውድን ሓምድ እድሪስ ዓዋተን። በዚ መሰረት፡ አብ ከሰላ ዝነበሩ ኤርትራውያን ወተሃደራት ሱዳን ብቐዳምነት ንሰይድና መሓመድ ክረኽቡ ብምውሳኑ፡ ምስ ሰይድና አብ ጥቓ ዶብ ሱዳን ዓሺር አብ እትበሃል ቦታ ቆጸራ ሓዙ። እንተኾነ አብ መዓልቲ ቆጸራ ዓሺር ምስ በጽሑ፡ ካብ ሰይድና፡ “አብ ተሰነይ ዘሎ ካፒታኖ ዓብደልቃድር ይከታተለና ስለዘሎ አብ ፈለሳብ እምበር አብ ዓሺር ኣይጸንሓኩምን” ትብል መልእኽቲ ጸኒሓቶም። በዚ ድማ፡ ጉዕዞኦም ንፈለሳብ ቀጸሎም ንሰይድና ረኽብዎ። ሰይድና ዕላምኦም፡ ስሞም፡ ብዝሓም፡ እድሪስ መሓመድ አድም ምስኦም ምህላዉን ዘይምህላዉን ሓተቶም። ኩሉ ዘረባኦም ምስ ሰምዐ ከኣ ከምዚ በሎም፡ “ተበጊስና ካብ በልኩም፡ ኣነ ዘድሊ ክቕርብዮ። ክልተ በትሪ ኣግማልን ሓደ በትሪ ከብትን (ሓንቲ በትሪ 100 ጥሪት ይውክል) ካባይ ተጸቦዩ። ሓንቲ ኣቡ-ካምሳ (ጠበንጃ) ካባይ ድለዩ። እዞን ስለስተ በትሪ ሸይጥኩም ገንዘብ ይኹን ብረት ከምጽኣልኩም ይኸእላ እየን። ኣነ ኸኣ ኣብዚ ምሉእ ባርካ ተንቀሳቂሰ በታ ዝፈልጥዎ ቋንቋን ኣነ ዝደልዩ ነገርን ንህዘቢ ክሕብርዮ። ንሰኻትኩም ብደገ እንተ ዓየኹም ንሕና ብውሽጢ ክንግዱ ኢና።” ድሕሪ ወርሒ ካልኣይ ቆጸራ፡ አብ ባካራብ ጥቓ ኬሩ፡ አድም ኣኑር ቲታን መሓመድ አድም ገሲርን ካብ ከሰላ መጸኢም ንሰይድና ምስ ረኽብዎ፡ ሰይድና ንቐጻሊ መልእኽቲ ንምልእኣኽ መስመር ከምዘድሊ ገሊጹ፡ አብ ፍሉያት ቦታታት ዝኣምኖም ሰባት ረቐሑ ሃቦም። መብጽዓ ዝኣተወሎም፡ ገንዘብን ኣቡ-ካምሳ ጠበንጃን ድማ አብ ዝጠዓመ ግዜ ክወስድዎ ከምዝኸእሉ ሓበሮም። ሰይድና አብ ኣቐርደት ንዝተኻየደ ምስጢራዊ ኣኼባ አብ ምውዳብ ዝለዓለ ተራ ዝተጸወተዩ። እዚ ናይ ሚያዝያ 1961 ምስጢራዊ ኣኼባ፡ ሓምድ እድሪስ ዓዋተ ዝተረኽበሉ እዩ። ኣብቲ ኣኼባ ሸኽ መሓመድ ዳውድ ንሓምድ እድሪስ ዓዋተ ንሰውራ ክዳሎ ተወኪሶም፡ ሓምድ ድማ ተሰማምዐ። ኣብቲ ግዜ፡ ብወተሃደራዊ ብቐዓትን ሃገራዊ ስምዒትን ካብ ዝስመዩ ሰባት ሓደ፡ ሓምድ እድሪስ ዓዋተ ነበረ። ሓምድ፡ ድሕሪቲ አብ 1940ታትን 1950ታትን ዝነበረ ናይ ሸፍትነትን ጸረ ሸፍትነትን ቃልሲ አብ ገርሰት ይቐመጥ ነበረ። አብ መጋቢት 1956 ሓምድ ከባቢኡ ክሕሉ ብረትን ምዱብ ደሞዝ ዘለዎ ናይ ሓለዎ ሓይሊን ክወሃቦ ንዝቐረበ ጠለብ ግን መንግስቲ መልሲ ኣይሃበሉን። ኣብቲ ፖለቲካዊ ኩነታት ኤርትራ ናብ ዝበኣሰ ዝኸደሉ ዝነበረ ግዜ፡ ሓምድ ከም ካልኣት ሃገራውያን ክሻቐልን ናብቲ ሽዑ ዝነበረ ውዳብታት ክጸንበርን ትጽቢት ዝግበረሉ እዩ።

በዚ ድማ፡ ተመሃሮ ካይሮን ኤርትራውያን ወተሃደራት ሱዳንን ብረታዊ ቃልሲ ክፍልሙ ኣብ ዝወሰንሉ፡ ሓምድ ዕጥቃዊ ቃልሲ ከበግስ መተካእታ ዘይብሉ ኣማራጺ ኮይኑ ምቕራቡ ዘገርም ኣይነበረን። ኣብቲ ኣኼባ ድማ ሓምድ እድሪስ ዓዋተ ከምዚ በለ፦ “ንዘባታት ጋሽ፡ ሰቲት፡ ባርካ ክሳብ ሳሕልን ዓንሰባን ክሸፍኖ እኽእል’ዮ። ዝኾነ ኣፍልጦ ዘይብለይ ብዛዕባ ናይ ከበሳን ናይ ምብራቕን ቦታታት’ዮ። ስለዚ ነዚ ቦታታት’ዚ ዝፈልጡን ኣብኡ ክውድቡ ዝኽእሉ ሰባትን ከተናድዩ ኣለኩም።” ኣብቲ እዋን’ቲ ኢትዮጵያ ተግባራታ ንብዙሓት ሃገራውያን ከምዘቕሓረ ትርጉም ብምንባራ፡ ንገለ ውልቀ ሰባት ድሌታቶም ኣማሊኣ ኣፎም ክትዓብስ ወይ ምኽንያት ፈጠራ ኣብ ትሕቲ ቀይዲ ከተእትዎም ትጽዕር ነበረት። በዚ ድማ፡ ኣዛዚ ፖሊስ ኤርትራ ጀነራል ተድላ ዑቕቢት፡ ንሓምድ ብዛዕባቲ ኣብ 1956 ኣቕሪቡዎ ዝነበረ ናይ ብረት ጠለብ ከዘራርቦ (ድሕሪ ሓሙሽተ ዓመት ምዃኑ እዩ) መልእኽቲ ሰደደሉ። ኣመሓዳሪ ወረዳ ተሰነይ ድማ፡ ብ31 ሓምሌ 1961 ንሓምድ ኣዛዚ ፖሊስ ከዛርቦ ይደሊ ከምዘሎ ገለጸሉ። ሓምድ ስለዘይኣምኖ ኣይተቐበሎን። ኣመሓዳሪ ተሰነይ ከኣ፡ ንኣመሓዳሪ ኣውራጃ ባርካ ዑመር ሓሰኖ ባዕሉ ንሓምድ ረኺቡ ከዘራርቦ ሓሳብ ኣቕረበሉ። ብ2 ነሐሴ 1961 ሓምድ ኣብ ገርሰት ምስ ዑመር ሓሰኖ ኣብ ዝተራኸበሉ ንጀነራል ተድላ ዑቕቢት ክረኽቦ ከምዘይደሊ ገለጸሉ። ዑመር ግን፡ ኣብ ኣቕርዶት ን15 መስከረም 1961 ከራኽቦም ቆጶራ ሓዘ። ኣብቲ ግዜ’ቲ ብኢብራሂም መሓመድ ዓሊን ዑመር ኬራይን ዝምርሑ ሸፋቱ ናብ ሰለማዊ ናብራ ክመልሶም ንሓምድ ተደጋጋሚ ጸቕጢ ይገብርሉ ነይሮም እዮም። ሓምድ ብወገኑ፡ ንሱ ሰለማዊ ሰብ ምዃኑ፡ ንዝኾነ ስብ ናብ ሸፍትነት ከውፍርን ካብ ሸፍትነት ክመልስን ክእለት ከምዘይብሉ’ኳ ይነግሮም እንተነበረ፡ ንሳቶም ግን ካብ ዝባኑ ምውራድ ኣበዩ። እቲ ብባህሪኡ ዘይተጸዓዲ ሓምድ ንጸቕጢታት መንግስቲ ዝጸውር ዓቕሊን ብውዲታቶም ዝታለል ልቦናን ኣይነበሮን። መንግስቲ ኣብ ልዕሊኡ ትገብሮ ዝነበረት ተጽዕኖ ሸፋቱ ዝመትወን ዝነበሩ ከብቲ ስለዘሻቕላ ዘይኮነ ቦቲ ሰውራ ንምጅማር ዝካየድ ዝነበረ ምስጢራዊ ርክባት ተጨኒቑ ምዃኖ ተራዲእዎ ነበረ። ሓምድ ዋላ እኳ ሰውራ ንምጅማር ቃል ይእቶ፡ ብረት ከይሓዘ ብጸት ዝኾንዎ ከይወደበ፡ ኩነታት ናይቶም ኣብ ሱዳን ዝነበሩ ወተሃደራት ከዩጣለለ ክወጽእ ሓሳብ ኣይነበሮን። ነቲ ኣብ ልዕሊኡ ዝግበር ዝነበረ ጸቕጥን ምፍርራሕን ከምኡ’ውን ሸሕግን ኣመሓደርቲ ርእዩ ግን፡ ከይቀደምዎ ክቕድሞም እንተዘኮይኑ ብመቐሕ ክሕየር ምዃኑ ብሩህ ኮነሉ። ጸሓፊ ታሪኽ ህይወት ሓምድ እድሪስ ዓዋተ ሃይለስላሴ ወልዱ መጨረሻታ መዓልታት ስቢላዊ ህይወት ሓምድ ከመይ ከምዝነበራ ከብርህ እንከሎ ከምዚ ይብል፦ “እቲ ኩነታት ሓንኪሩ፡ ምስ ሰብ- ስልጣን መንግስቲ ኣብ ምትህልላኽን ምድፍፋርን ምስ ተበጽሖ፡ መንግስቲ ኣብ ልዕሊ ሓምድ ህጹጽ ስጉምቲ ክትወስድ ወሰነት። ፈለማ ግን፡ መን ይፈልጥ ሓሳቡ እንተቐየረ ንኮን ዶኾን

ናይ መወዳእታ ደብዳቤ ይለክኸሉ ተባሂሉ ዕሽግቲ ቡስግ ከምዝተሰደድሉን ከምዝነጸጎምን ኪዳነ ህዳድ ይሕብር” ይብል’ሞ ጸሓፊ ሃይለስላሴ ወልዱ፡ ብ17 ነሐሴ 1961 ሓምድ ኣቡ-ዓሸራ ዓጢቕ ናብ ቃልሲ ከም ዝነቐለ ይገልጽ። ሓምድ ኣብ ጸሊም ክረምቲ፡ ካብ ገዝኡ ቆሪጹ ምስ ተላዕለ፡ ኣብ በረኻን ዓድን ዝጸንሑ ውሑዳት ፈለጥቱ እግሪ - እግሩ ስዒቦም ኣንጻር መግዛእቲ ኢትዮጵያ ንምቅላስ ተጸንበሩዎ። ኢትዮጵያ እዚ ምስ ሰምዐት፡ ንሓምድ ክትሕዞ ወይ ክትቀትሎ፡ ወፍሪ ፈለመት። ሓምድን ፖሊስን ክልብን ሰስሓን ኮይኖም ኣብ ምሉእ ጋሽ ሰቲትን ባርካን ሸኾርተት በሉ። ሓምድ ዝኣተዎ ዓዲን ዝተሓብኣላ ጫካን ዝሕብሩ ሰለይቲ ኣብ ነበሲ ወከፍ ዓዲ ተቑጽሩ። ካብ ዕለታት ሓደ መዓልቲ፡ ሓምድ ሻብዓይ ርእሱ ኣለቡ ሰጊሩ ባልቃይ ተራእየ። ሽዑ ሓደ ሰላዩ ኣውቶቡስ ተሰቐሉ ንተሰነይ ብምኻድ ንሚጀርገበረኺዳን ተሰፋይ “ሎሚ ረኽብኩም ሰኣንኩም፡ ሓምድ ሻብዓይ ርእሱ ኣብባልቃይ ኮፍ ኢሉ ኣሎ” በሎ። ሚጀር ገብረኺዳን ብቐጽበት ወተሃደራቱ ኣበገሰ። እንተኾነ ዓርኪ ሓምድን ኣባል ፖሊስን ዝነበረ ኪዳነ ህዳድ ምስ መሓመድ ሱሌማን እኩድ ኮይኖም፡ መጀመርያ ንሓምድ ‘ኣብ ከበባ ኣቲኻ ኣለኻ’ ዝብል መልእኽቲ ሰደድሉ። ቀጺሎም መስመር ተሌፎን ተሰነይ ብምቕራጽ ነቶም ወተሃደራት ኣንፈቶም ናብ ሩባ ጋሽ ከምዝኸውን ብምግባር ንሓምድ ካብ ማእሰርቲ ወይ ሞሞት ኣድሓንዎ።

እዚ ፍጻመ’ዚ ኣብ መጨረሻታ ወርሒ ነሐሴ ነበረ። ብ1 መስከረም 1961 ድማ፡ ሓምድ ምስ ገለ ብጻቱ ናብ ወገን ላዕላይ ጋሽ ገጹ እናተጓዕዙ፡ ምስ በዓል ዓዋተ መሓመድ ፋይድ ኣብ ሃደምደሚ ተራኸበ። ካብ ሓደ ድኳን ስንቂ ዝኾኖም ኣስቤዛ ድሕሪ ምግዛእ ከኣ፡ ጠያይት ንሰማይ ብምትኳስ ሰውራ ከምዝጀመረ ኣወጁ። ሓምድ ዋላኳ ኣብ ክፍላ ነሐሴ 1961 ካብ ገዝኡ እንተወጸ፡ ቀዳመይቲ ምስ ሓይሊ ፖሊስ ኣብ ጎቦ ኣዳል ዝገጠመላ መዓልቲ 26 መስከረም 1961 እያ። ሓደ መስከረም እምበኣር፡ ሓምድ ኣብ ሃደምደሚ ሰውራ ከምዝጀመረ ዘበስር ጥያይት ዝተኮሰሉ ድኣምበር ውግእ ኣዳል ዝተኻየደላ ዕለት ኣይኮነትን። ቅድሚ ክረምቲ 1961 ሰውራ ንምጀማር ዝተገብሩ ክልተ ዘይተዓወቱ ፈተነታትነይሮም እዮም። ባዕሉ ሓምድ ኣብ 1956-57 ናብቲ ሽዑ ኣብ ኣቕርደት ዝነበረ፡ ኣቡ-መንበር ባይቶ ኤርትራ ነበር፡ እድሪስ መሓመድ ኣድም ብምኻድ፡ ብረት ሒዙ በረኻ ክወጽእን ኣንጻር ኢትዮጵያ ክቃለስን መደብ ከምዘለዎ ሓበሩዎ ነይሩ። እንተኾነ እድሪስ “ብግስ ከይበልካ ከጥፍኡኻ እዮም” ስለዝበሎ ከምዝተመልሰ ጸሓፊ ታሪኽ ኤርትራ (1941- 1962) ኣቶ ኣለምሰገድ ተስፋይ የዘንቱ። ብዘይካዚ ኣብ መጀመርታ 1960 ኣርባዕተ መንእሰያት ኣደም ግንድፍል፡ መሓመድ እድሪስ ክልባይ፡ ሓምድ ኢብራሂም ጠምባር፡ ከምኡ’ውን ዓብደላ ዲጎልን ናብ ሓምድ ንገርሰት ከይዶም ሰውራ ዘበጋግስ እንተመሲሉ ምስኡ ክወጹ፡ እንተዘይኮነ ጠበናጁ ክህቦም ሓቲቶም ነበሩ። ሓምድ ግን “መን’ዩ ሰውራ ክወጽእ’ዩ” ዝበልኩም ክብል ተመሊሱ ብሕቶ ኣዋጠሮም። ብሓደ ክልተ ብረት

ሰውራ ከም ዘይጅመር ኣረዲኡ ከኣ፡ “ክኣምነኩም ዝኸእል፡ ካብ መንግስቲ ብረት ሰሊብኩም ወይ ሰብ-ስልጣን ኣቕሲልኩም ምስ ትመጹ ጥራሕ እዩ” ብምባል “ንሕጂ ግን ኣይረኣኹኹም ኣይረኣኹምኒ” ኢሉ ኣፋኑዎም። ነሓሰ 1961 ኣምድ እድሪስ ዓዋተ ኣንቲ ኣቡ-ዓሸራ ዓጢቕ ካብ ገርሰት ምስ ነቐለ፡ ዓብዱ መሓመድ ፋይድ (ወዲ ኣሞኡ) ከምኡ'ውን ኣቡ-ካምሳ ዝዓጠቕ ሸንግራይ ዓማርን ሳልሕ ቅሩጫይን፡ ኣቡ-ስታ ዝዓጠቕ ሁመድ ዶሌንን ስዓብዎ። ንሳቶም ኣንቲ ስብርቲ ጠበንጃ ማኒከርን ኣቡ-ርሔንን (ግንጽል) ናይ ኣምድ ዝነበራ እውን ተማልኡ። ኣብ ሃደምደሚ ዘርከቡ ኢብራሂም መሓመድ ዓሊ፡ ሳልሕ ሓጅ፡ ዓዋተ መሓመድ ፋይድን ድማ ተወሰኹዎም። መንግስቲ ንኣምድን ብጾቱን ሒዞ ክኣስርም፡ እንተዘይኮነ ወረኣም ከይተዘርገሐ ክቐትሎም እናተጓየየ ከሎ ከኣ፡ ኣብ ኣዳል ተጓነፉ። እተን ኣምድ ዝገበረን ግጥማት ኩለን ኣብታ ሃይለስላሴ ዝጸሓፉ መጽሓፍ ታሪኽ ህይወቱ ስለዝርከባ፡ ንዘይሕለል ጸዕሪ ደራሲ እናኣመሰገናን ኣብ ዝቐጽል ጽሑፍና ዝቐርብ ምሉእ ሓበሬታ ኣብታ መጽሓፍ ተሞርኩሱ ዝተርኽ ክኸውን እዩ።